

MENTALITATEA TOLERANTĂ

Sorin-Tudor Maxim

Nu ne-am născut toleranți. Putem însă deveni prin educație și cultură. Așa cum există o mentalitate totalitară – despre care, de altfel, s-a scris foarte mult – putem constata cu ușurință că și problematica toleranței poate fi tratată în termeni de „mentalitate”. Trebuie, însă, să recunoaștem că oamenii sunt mai degrabă intoleranți și puțin înclinați să se înțeleagă reciproc: „*Ei sunt atât de plini de ideile lor, încât nu mai este loc pentru cele ale altora.*” (La Bruyère, *Les Caractères, Des jugements*, 9)

Toleranța, ca respect pentru celălalt. Respectul opiniilor diferite, ca și a unor maniere de a acționa, ce ne apar ca cel puțin străinii, dacă nu de neînțeles, ține de o anumită mentalitate și cultură: toleranța presupune să ai convingeri ferme și profunde, respectându-le în același timp și pe cele ale semenilor tăi.

Atitudinea tolerantă este, în egală măsură, intransigentă și binevoitoare: fermă, în măsura în care respectul față de viață și persoană este încălcat; îngăduitoare, în măsura în care se manifestă ca

MENTALITATEA TOLERANTĂ

bunăvoință – altfel spus, „voință bună” – față de preocupările și aspirațiile, diferite, dar nu mai puțin legitime, ale celorlalți.

Respectul pentru celălalt începe cu toleranța. Altfel spus, trebuie să recunoaștem fiecăruia dreptul de a-și exprima propriile păreri și de a-și urmări punerea în practică a propriilor convingeri, chiar dacă nu le împărtășim. Onestitatea ne obligă să-i tratăm pe ceilalți cum am vrea să fim noi înșine tratați de ei. Tot onestitatea ne determină să acceptăm că această atitudine, tolerantă și echilibrată, este rezultatul unei opțiuni deloc facile, ce presupune renunțări, reevaluări, autoconstrângeri.

Parafrazând o cunoscută expresie sartriană, putem afirma cu îndreptățire că „*toleranța nu este, ea se face*”. Într-adevăr, toleranța este o „*continuă facere*” prin culturăⁱ. Incultura este întotdeauna intolerantă pentru că, lipsită fiind de cunoașterea și înțelegerea unei pluralități de puncte de vedere, transformă perspectiva proprie asupra lumii în singura posibilă și acceptabilă.

Drumul spre toleranță se realizează prin stăpânire de sine și măsură (echilibru), prin cumpătate și responsabilitate, prin bun simț și omenie, prin altruismⁱⁱ și onestitate. Toleranța presupune, de asemenea, dorință și voință de înnoire morală, înțelegând că un atașament orb față de un ansamblu unic și unificat de valori generează, mai degrabă, intoleranță decât îngăduință și respect față de ceilalți și sistemele lor de valori, individuale sau colective.

Dimpotrivă, mentalitatea tolerantă este opusă neîncrederii, lipsei de generozitate, disprețului față de persoană, conduitei „narcisiste”, aroganței, prejudecăților, ca și respectului exagerat față de tradiții și cutume.

Acceptând faptul că toleranța înseamnă comportarea omului „față de alt om ca față de egalul său în umanitate, ca față de un participant la umanitatea sa proprie” (Ioan Grigoraș, **Probleme de etică**, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 1999, p. 130) va trebui să acceptăm și ideea că nu toți bipezii umani se comportă de o manieră care să îndreptățească statutul de ființă umană.

Ca atare nu există nici o rațiune de a-i trata la fel și pe cei ce fac binele și pe cei ce fac răul. Confucius încă, afirma că trebuie să-l tratezi pe fiecare cu discernământ, pentru că a-i aprecia pe toți în același fel echivalează practic cu a nu aprecia pe nimeni: „*Răspundeți binelui cu binele, dar răspundeți răului cu justiția.*” (apud Michel Anselme, **Après la morale, quelles valeurs**, Privat, Toulouse, 1989)

Dar, înainte de a fi justițiar față de ceilalți, judecă-te pe tine însuși. „*Un judecător bun, afirmă Dimitrie Cantemir, la început se judecă pe sine cât este de drept, iar apoi îi judecă pe alții pentru nedreptate și, mai întâi de toate își curăță inima sa de fățarnicie, iar apoi pe altul îl salvează de la nevoi sau îl judecă pentru răul săvârșit.*” (**Istoria gândirii politice în Moldova**, Partea I, Chișinău, 1994, p. 187)

MENTALITATEA TOLERANTĂ

Într-o asemenea înțelegere, toleranța față de ceilalți se coroborează cu o atitudine de intransigență rezonabilă față de propriile lipsuri.

Toleranța devine astfel echilibrul necesar între noi și ceilalți, măsura omeniei noastre de o asemenea manieră încât *„Când am renunțat la omenia din noi, am renunțat chiar la noi înșine. Asumarea spiritului tolerant înseamnă a deschide orizonturile unui «alt-fel-de-a-fi», a fi cu adevărat uman, nu ca simplu om printre oameni ci ca om pentru oameni.”*

Dimensiune a „omului total”, în egală măsură înzestrat cu rațiune, dar și cu voință și afectivitate, toleranța instituie o altă lume decât cea naturală, o lume umanizată prin cultură și civilizație. Pentru toleranță îți trebuie *oameni educați*, cu o solidă cultură umanistă, cu un subtil simț al valorilor și cu dorință fermă de autoperfecționare.

Toleranța, ca sacrificiu de sine. Asumarea toleranței și, mai ales, profesarea ei în relațiile cu ceilalți este întotdeauna dificilă. Trebuie să știi și să poți trece peste resentimente. Apoi, toleranța se raportează întotdeauna la ceea ce este dezagreabil: accepți ceea ce corespunde propriilor aspirații, tolerezi ceea ce nu-ți place, ceva cu care nu ești de acord.

Într-un studiu anterior, prezentat la ediția a XVI-a a *Zilelor Academiei ieșene*, 4-6 octombrie 2001, *„Valoarea politică a unui principiu moral: toleranța”*, apreciam că toleranța este chiar *un preț plătit*

supraviețuirii omenirii, într-o lume în care manifestarea unei intransigențe extreme în raporturile dintre indivizi sau colectivități poate declanșa conflicte ce pun sub semnul întrebării chiar viitorul speciei umane.

Într-adevăr, o lume care trăiește sub „sabia lui Damocles” a mijloacelor de distrugere în masă pune în evidență o mai mult decât *dramatică mutație în natura condiției umane*: de la moartea individului la pericolul dispariției omenirii.

În aceste condiții, toleranța devine și un principiu pragmatic de suspendare sau chiar de depășire a riscului fatal.

Eticile postmoderniste coboară discursul moral de la înălțimile binelui absolut la *pragmatizarea binelui*, insistând asupra faptului că cel mai mic rău de făcut este o opțiune morală autentică.

Într-adevăr, răul nu este numai un concept care să pună în evidență absența binelui. Răul este dimensiunea cotidiană a omului, ființă mărginită dar cu aspirații nemărginite. Într-un anume sens, răul aparține realității umane chiar într-o mai mare măsură decât binele, pentru că a trăi moral înseamnă a acționa, iar acțiunea, prin natura ei *non-ideală*, nu este scutită de eșec sau greșeală.

Viața reală nu este reflexul situațiilor descrise de tragediile Greciei antice, în care lumea este formată din „buni” și „răi”, fiecare rămânând pentru totdeauna la fel. Progresul moral însuși nu este numai în bine ci și în rău.

MENTALITATEA TOLERANTĂ

Noile „etici aplicative” trag serioase semnale de alarmă asupra tentației de a defini odată pentru totdeauna ceea ce este bine sau rău: ceea ce este bine pentru prezentul omului poate fi un mare rău pentru viitorul umanității; ceea ce este bine pentru om poate fi rău pentru natură, binele celor avuți poate fi – și adesea chiar este – răul celor fără mijloace (pentru a nu aduce în discuție decât concluziile eticilor postmoderniste).

Pentru conștiința morală devine extrem de dificil uneori, chiar de a distinge binele, cu atât mai mult de a se mobiliza pentru a realiza „cel mai bun lucru de făcut”. Apoi, tendința de a înfăptui binele, cât mai aproape de valoarea lui absolută, generează în practică manifestări de fanatism, de intoleranță, care conduc la consecințe antiumaniste.

Spiritul de toleranță este cea mai elocventă manifestare a principiului „celui mai mic rău de făcut”: „*Trăiește și lasă-i și pe ceilalți să trăiască*”. Altfel spus, dacă nu ești în măsură să-i faci un bine aproapelui tău, măcar fă-i cât mai puțin rău.

Conștiința conciliantă este o stare a conștiinței morale autentice, care nu emite verdicte, care nu judecă în funcție numai de principii, ci și de situații; nu caută justificări ale acțiunii, ci încearcă să-și explice și să înțeleagă motivele, mobilurile agentului acțiunii. Este conștiința care iartă – căci și iertarea este un fenomen profund moral – este *conștiința sinteză* a dimensiunii teoretice cu cea acțională. Și, mai ales, în efortul de a

face cât mai puțin rău, este conștiința care caută *soluții*, nu o soluție.

Spiritul flexibil, dragostea pentru semeni și, nu în ultimă instanță, umorul – *Ridendo castigat mores!* – sunt repere necesare ale mentalității tolerante.

Umorele, înțeles ca modalitate elevată de a îndrepta stările de lucruri nedorite și nu ironia gratuită, răutăcioasă, este o formă a inteligenței, a atitudinii ce stă sub semnul afecțiunii față de oameni, ființe deloc sfinte și care nici măcar nu aspiră la sfințenie dar care, în ansamblu, se străduiesc, cu mai mult sau mai puțin succes, să dea măsura umanității din noi.

Oamenii lipsiți de umor sunt, cel mai adesea, intoleranți, pentru că sunt și lipsiți de simțul măsurii ori, măsura este cea care ferește intenția, ca și acțiunea umană, de excese și exagerări.

Toleranța, ca omenie. Există, în morală, unele „concepte centrale” cu o importanță atât de mare încât au forța de a-și subordona toate celelalte valori și principii de o manieră ce poate fi decisivă pentru caracterizarea unui sistem de morală, astfel că devin fondatoare pentru noi etici: responsabilitatea, plăcerea, datoria etc. Fiecare în parte delimitează cu claritate o etică a plăcerii, a responsabilității sau a datoriei.

MENTALITATEA TOLERANTĂ

Conceptul de omenie poate fi considerat el însuși ca descriind o astfel de valoare centrală – ce poate hotărî specificul unei anumite morale – o morală a toleranței. Distinsul profesor universitar ieșean, Ioan Grigoraș, afirmă explicit acest lucru, cu referire la *omenia românească*: „*Ea este atât de esențială și fundamentală pentru om, încât morala o revelă și o relevă făcând pe oricine să simtă că «omul fără omenie este ca și trupul fără suflet», că valorile ei reprezintă obiect de datorie, de generalizare, fiindcă «omenia omenie cere și cinstea cinste».* *Omenia românească nu este rigoristă și rigidă, nu se împacă cu puritanismul etic sau moral, cu fanatismul sau cu conformismul necondiționat. Ea este tolerabilă (s.n.) în măsura în care descoperă resursele de recuperare și recondiționare umană a insului amenințat de evoluții distorsionate.*” (Ioan Grigoraș, **Probleme de etică**, Editura Universității „Al.I. Cuza” Iași, 1999, p. 130).

Că valoarea omeniei românești este completă, ne-o demonstrează atitudinea *omului de omenie ce crede doar omului de omenie* (I.Gh. Bogdan, **Proverbe și cugătări despre omenie**, Editura Albatros) și care nu acceptă greșeala chiar dacă o înțelege: „*Omenia își asumă datoria de a fi funciar bine intenționată, fără rezerve, deși, în condițiile când duplicitatea, ipocrizia îi pregătesc surprize dure, prudența, precauția, prevederea și măsurile preventive sunt valori care o completează și o susțin, chiar și din perspectiva angajării unor forțe exterioare moralității (s.n.).*” (Ioan Grigoraș, **Probleme de etică**, Editura Universității „Al.I. Cuza” Iași, 1999, p. 131)

Concluzionând, putem aprecia că valoare omeniei, cu sensuri universal umane – atât de bine ilustrată de *omenia românească* – poate constitui principiul fondator al unei noi etici, o etică a toleranței, marcată de iubirea de semeni, dar și fermă față de cei ce nu participă la efortul de umanizare proprie, înscriindu-se astfel în umanitatea ca întreg.

Omenia este, deci, acea măsură care legitimează toleranța ca principiu moral, delimitând-o categoric de toleranța gratuită, fixând cu claritate reperatele morale ale devenirii omului ca OM, relevându-se cu adevărat ca „prima dintre virtuți”. (Vauvenargues, *Réflexions et maximes*, 441)

*

* *

Afirmat cu obstinație, valorizat din ce în ce mai mult, principiul toleranței este o prioritate absolută a timpului nostru de o asemenea manieră încât însuși viitorul omenirii pare să fie în joc. Nu există alternativă: ori vom învăța să fim împreună, trăind fără orgolii și prejudecăți *dificila experiență a diferenței*, acceptând că și aproapele nostru are dreptul său de a fi altfel, ori nu vom mai fi deloc.ⁱⁱⁱ

MENTALITATEA TOLERANTĂ

Până la urmă, totul devine o problemă de educație. Rod al educației este și respectul pentru celălalt și spiritul de omenie și cultura dialogului. Tot rezultat al educației, atât la nivel formal cât și nonformal, este și însușirea, dar mai ales manifestarea modal-acțională a spiritului tolerant.

Atitudinea tolerantă exprimă astfel convingerea, dobândită prin cultură, că omenirea merită să aibă *un viitor comun în diferență*; singurul viitor la care merită să speri și pentru care trebuie să acționezi.

NOTE:

ⁱ La drept vorbind, cultura însăși nu reprezintă decât posibilitatea asumării unei atitudini tolerante, nu și garanția manifestării ei. Dacă, de pildă, politeismul greco-roman și respectul față de cultura dialogului, cultivat de spiritul grec, făceau de la sine înțeleasă o mentalitate tolerantă, pretenția monoteismului și a culturii creștine de a deține adevărul absolut face ca, din clipa în care creștinismul devine religie de stat, intoleranța să-și pună amprenta categorică asupra mentalităților medievale până la Renaștere și Reformă. Avându-și momentul său de intoleranță – „învățând” decisiv din această experiență traumatizantă – creștinismul va regăsi ulterior, printr-un efort deloc liniar sau facil, calea spre toleranță pe care doctrina „iubirii aproapelui” o presupunea.

ⁱⁱ Altruist este cel ce rambursează mai mult societății decât a primit. Îi permite astfel, în colectivitatea sa, de a se detașa cel mai clar de animalitatea sa de origine. (Michel Anselme, *Apùs la morale, quelles valeurs?*, Editions Privat, Toulouse, 1989, p.60)

ⁱⁱⁱ Nu trăim într-o lume a certitudinilor. Cu cât există mai mult progres în știință, în tehnică, în întregul social, cu atât factorii de risc se amplifică considerabil. Considerabil trebuie să se amplifice și efortul omenirii de a depăși mentalitățile intolerante, generatoare de conflicte ce, în noile condiții, nu mai pot avea nici un câștigător, punând în discuție însăși existența omenirii în întregul său.